

УДК 316.3:007:001"71"

О. Б. ШВИДКА

ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджуються основні питання еволюції комунікаційного середовища, етапи і сучасні тенденції соціально-комунікаційних процесів як визначальних чинників розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: еволюція, комунікаційне середовище, інформаційне суспільство.

Исследуются основные вопросы эволюции коммуникационной среды, этапы и современные тенденции социально-коммуникационных процессов как определяющих факторов развития информационного общества.

Ключевые слова: эволюция, коммуникационная среда, информационное общество.

In the article the main problems of the communication environment evolution, stages and the modern tendencies of the social-communication processes as the definite factors of the information society development have been investigated.

Key words: evolution, communication environment, information society.

Початок ХХІ ст. характеризується реформуванням і модернізацією всіх соціально-комунікативних сфер діяльності (науки, політики, культури, економічних, трудових відносин тощо), важливими особливостями яких є процеси інформатизації. Нині еволюційність створення і формування багатоаспектного інформаційного комунікаційного середовища є визначальним чинником інноваційного розвитку й ефективного функціонування всіх структур та соціальних систем інформаційного суспільства. Саме через комунікаційну сферу, що трансформується за умов глобальних інформаційних можливостей, забезпечуються свобода доступу до знань, зв'язки між людьми і спільнотами, накопичення, поширення та збагачення соціального досвіду [1, 2, 6, 10, 16].

Науковці, при наведенні в літературних джерелах дефініцій поняття «комунікаційне середовище», розкриваючи філософсько-соціологічну сутність, розглядають його як універсальне, спеціалізоване, глобальне середовище, в якому комунікативний простір трансформується в комунікаційне середовище і набуває змістовного та смислового спрямування комунікації.

Вказують на важливіші властивості його змісту, сутності завдань щодо сфери суспільних відносин та їх еволюційної реалізації в діяльності суспільства. Зокрема, науковці зазначають, що комунікаційне середовище як феномен інформації є універсальною сукупністю матеріально-речових, субстанціонально-змістовних, технологічних, організаційних умов, що дозволяють соціальним групам і структурам здійснювати передачу та взаємообмін інформацією, що, перш за все, необхідно суб'єктам комунікаційної взаємодії, та спілкування в конкретно-історичному просторово-часовому континуумі [5, 8, 13, 17].

Вирішення питання еволюції комунікаційного середовища як важливої складової розвитку інформаційного суспільства має важливе значення для усвідомлення його як прояву процесів перетворень, що відбуваються в окремій державі та світовому співтоваристві в цілому. Саме за таких умов проблему нашого дослідження можна вважати своєчасною, актуальною, водночас і науковою з точки зору вивчення історичних коренів, основних етапів і тенденцій розвитку комунікаційного середовища інформаційного суспільства. Усе це потребує виконання таких завдань:

- проаналізувати основні соціально-комунікаційні етапи розвитку і становлення інформаційно-комунікаційного середовища;
- установити суб'єкти комунікаційного процесу, їх взаємодію і вплив у системі інформаційних соціально-комунікативних суспільних відносин (комунікаторів і реципієнтів);
- з'ясувати види соціальної комунікації в інформаційно-комунікаційному просторі;
- визначити рівні впливів інформаційно-комунікаційної культури в процесі трансформації інформаційного суспільства;
- виявити інформаційні бар'єри, які виникають під час комунікативних взаємовідносин передачі й сприймання повідомлень та набуття знань;
- довести значення єдності взаємовідносин суб'єктів комунікативного процесу в цивілізаційному розвитку людства;
- охарактеризувати існуючі та запропонувати інноваційну модель формування й розвитку комунікаційного середовища інформаційного суспільства.

Мета статті — відобразити результати дослідження питання еволюції комунікаційного середовища як нового основного чинника соціально-комунікативних відносин в інформаційному суспільстві.

У дослідженні цього напрямку з позицій науки соціальних комунікацій та філософсько-соціального вивченні заслуговують на увагу праці таких сучасних українських і російських учених: В. П. Андрущенко, В. М. Бебика, В. О. Данільяна, В. О. Ільганаєвої, Ю. М. Канигіна, В. З. Когана, В. А. Михайлова, Г. Г. Почепцова, Б. А. Родіонова, Є. А. Сєдова, А. В. Соколова, А. Д. Урсула, Ф. І. Шаркова та ін.

Науковці розглядають переважно соціологічні, філософські аспекти природи комунікацій, функції, співвідношення соціальних структур суспільства і результати людської діяльності з урахуванням різноманітних комунікативних засобів комунікації (взаємозв'язки, повідомлення, обмін інформацією, вплив на суспільство в цілому). Так, однією із проблем еволюції комунікаційного середовища вони вважають передумови його формування в контексті інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційної технічної структури, розвитку глобальних мережевих Інтернет-комунікацій.

Досліджуючи основні етапи і тенденції розвитку соціально-комунікативних процесів та явищ, які формують комунікаційне середовище, слід зосередитися також на тих важливих питаннях, що в історичному і теоретичному аспектах, з позицій сучасної науки соціальних комунікацій, мають принципове значення для еволюції комунікаційного середовища:

- вплив системи комунікативних дій і процесів на становлення, розвиток і функціонування соціально-комунікаційного середовища;
- соціологічні домінанти комунікацій, їх рівні, види, ієрархічні періоди та тенденції розвитку з огляду на різні підходи до формування розвиненого комунікаційного середовища;
- головні чинники прогресу (кіберцивілізації), що зумовили інтенсифікацію електронних інформаційних потоків і комунікативних процесів в інформаційному суспільстві;
- антологічний, гносеологічний і методологічний підходи при доведенні й обґрунтуванні важливості комунікаційного середовища інформаційного суспільства як цілісного, динамічного, евристичного глобального явища;
- ефективні процеси функціонування всіх соціально-комунікаційних систем і структур, що впливають на умови формування і соціалізацію особистості, можливості її всебічного динамічного розвитку через соціальне просторово-предметне оточення;
- сукупність підходів, засобів, методів доведення значення сучасних технологій комунікації, спілкування, взаємодії та взаємовпливу для подальшого еволюціонування інформаційного суспільства тощо.

Сучасне комунікаційне середовище інформаційного суспільства розкривається через категорію «інформатизація», коли новітні способи і засоби збору, накопичення і переробки даних, телекомунікації стають дієвим елементом усіх форм інформаційно-комунікаційних зв'язків без обмежень. Еволюційні тенденції суспільної діяльності створюють умови для збереження і трансляції досягнень культури, науки, освіти тощо, а також задоволення потреб в інформації. Отже, динаміка комунікаційного середовища має основоположне значення для інтенсивного використання доступних знань у всіх значущих сферах діяльності суспільства і є необхідною умовою розвитку соціуму [9, 14]. Водночас важливим кроком до прогресу

комунікаційних взаємовідносин має стати активне подолання комунікаційних бар'єрів і перешкод, що можна класифікувати за характером аудиторії, джерелом спілкування та каналами комплексного відображення і передачі інформації (технічних, мовних, психофізіологічних, знакових, смислових, ситуаційних, соціальних, культурних тощо), які виникають у процесі глобальної інформатизації суспільства [18].

Розглядаючи комунікаційне середовище як відображення багатофункціональної системи соціальних зв'язків, взаємовідносин у різних сферах суспільної діяльності, пов'язаних із задоволенням нагальних потреб суспільства, слід пам'ятати, що воно має часові характеристики. Зокрема, минуле — колективний досвід, системи соціально-комунікативного знання, уміння та навички, що втілені в матеріально-суспільних комунікаційних явищах, зразках і традиціях комунікаційної дії та соціально-інформаційних й когнітивних процесах тощо; теперішнє — творча колективна праця, ефективне використання досягнень інформаційної революції в суспільстві, інноваційній трансформації соціально-культурних здобутків людства через результативну прагматичну діяльність, основу на використанні комп'ютерних і телекомунікаційних технологій тощо; майбутнє — суспільно необхідні соціально-комунікаційні реальні можливості, перспективні, стратегічні форсайт-проекти, прогресивний розвиток комунікаційного середовища інформаційного суспільства. Отже, здатність суспільства ефективно використовувати інформаційні ресурси й засоби інформаційних комунікацій, досвід і досягнення, застосовувати все це на практиці визначає його інформаційну культуру як результат самоорганізації сучасного соціально-культурного простору. У процесі трансформації інформаційного суспільства рівні інформаційної культури (інформаційна етика, комп'ютерна грамотність, культура мультимедіа тощо) є найважливішими атрибутами розвитку комунікаційних процесів, забезпечують прогрес у взаємодії суб'єктів соціально-комунікативних суспільних відносин.

Історично доведено прямий еволюційний вплив рівнів комунікаційної культури (писемності, книжності, екранної культури, соціально-комунікаційної діяльності, індустріалізації комунікацій як основних компонентів цивілізації) на трансформацію суспільних комунікаційних структур і систем, зокрема й інформаційно-комунікаційних взаємовідносин в інформаційному суспільстві [4, 11, 16].

Крім того, еволюційна спрямованість комунікаційного середовища інформаційного суспільства виявляється через такі його особливості:

- а) виникнення інноваційних послуг, основаних на використанні сучасних інформаційних технологій (кіберцивілізація) в суспільних сферах діяльності;
- б) інтенсивність електронних потоків щодо технологізації та інформатизації комунікаційного середовища;

- в) формування комунікативно-когнітивних знань, розвиток соціально-комунікаційної інформаційної інфраструктури;
- г) віртуалізацію соціально-комунікативних відносин як основу прогресу інформатизації суспільства;
- д) використання інноваційних технологій передачі інформації, креативних ідей, знань як чинників успішного розвитку комунікаційного інформаційного суспільства тощо.

З урахуванням наведеного вище вивчення інформаційно-комунікаційного середовища, предметний аналіз його еволюційного стратегічного становлення та розвитку з позицій науки соціальних комунікацій має практичне значення, насамперед, для розробки та втілення відповідних рекомендацій з метою інноваційного функціонування всіх сфер соціально-комунікаційних взаємовідносин і взаємовпливів за умов глобальної інформатизації суспільства. Усе це потребує певної інформаційної політики, а саме: системно узгоджених концептуальних основ і принципів, які регламентують інформаційні відносини в суспільстві. Слід зауважити, що інформаційна політика визначає закони функціонування інформаційної сфери суспільства. З метою отримання бажаних результатів необхідно реалізувати певні заходи, а саме:

- 1) поширення сучасних електронних мультимедійних засобів надання комунікативних знань та інтеграція їх разом із традиційними класичними формами в міжнародний інформаційний простір;
- 2) організація електронних бібліотек, галузевих архівів та музеїв як сучасних акумуляторів і трансляторів універсальних знань та інформаційних ресурсів;
- 3) утілення перспективних мережевих проєктів — формування єдиної телекомунікаційної, мультисервісної, багатогалузевої сфери та інформаційної магістралі на рівні «місто — країна — міжнародний соціально-комунікаційний простір»;
- 4) створення відповідних сервісних служб, що забезпечують програмно-апаратне та техніко-технологічне управління інформаційно-комунікативними потоками, системами і засобами соціально-комунікаційної взаємодії в середовищі;
- 5) моніторинг інформаційних ресурсів регіону, міста, організація системи відкритого інтерактивного дистанційного інформаційно-комунікативного спілкування в глобальному середовищі.

Підсумовуючи, наголосимо, що стимулом і джерелом комунікаційного розвитку середовища є засоби інформації, які стають головною цінністю інформаційного суспільства. Це пов'язано зі створенням комунікативних систем нового рівня, здатних забезпечити якісну переробку, поширення і обмін інформацією. Збагачені новими знаннями комунікативні системи, що синтезують інформаційні потоки, дозволяють забезпечити гармонійну комунікативну взаємодію індивідів в інфосфері [6, 7, 15].

Як відомо, інформаційна сфера є складовою єдиного інформаційного простору соціуму разом із техносферою і семіосферою [5, 15]. В умовах інфосфери формуються нові соціально-інформаційні організації та інститути, що є невід'ємними елементами соціально-комунікаційного середовища. Саме тому це середовище доцільно розглядати як умовну модель, що гарантує єдність мінімум двох складових: інформаційного простору й інформаційного середовища. Зазначене потребує різних підходів до формування розвиненого комунікаційного середовища: по-перше — ресурсного, або технологічного (зберігання і циркуляція інформації для певних суспільних завдань); по-друге — соціокультурного (засіб комунікації та передачі, всі фази інформаційного обміну в суспільстві тощо).

З урахуванням взаємозумовленості цивілізаційного та інформаційного процесів, Д. С. Робертсон (США) запропонував таку формулу: «цивілізація — це інформація». Основуючись на кількісних показниках математичної теорії інформації, він поділяє цивілізації за кількістю та ємністю інформації, що постійно виробляється і циркулює в суспільстві [9, 12].

Оскільки інформаційне суспільство — це, по суті, новий ступінь прогресу, то комп'ютеризація, інформаційна революція стають вирішальними чинниками інтелектуалізації, глобалізації та інтернаціоналізації людської діяльності в соціумі [3, 21]. В інформаційно-комунікаційній сфері суспільства нині особливе місце посідає комп'ютерна комунікація (Інтернет-спілкування). Комп'ютери зі звичайного засобу спілкування перетворюються на один із основних способів комунікаційної взаємодії. На думку А. В. Соколова, головною відмінністю комп'ютерної фази комунікації є саме діалог «людина — ЕОМ», який орієнтований на численні одночасні потоки інформації, котра трансформується в знання. За характером, джерелами спілкування та каналами комплексного відображення інформації сучасні комунікативні стратегії базуються на активному символічному використанні інформаційних і телекомунікаційних технологій. Поєднуючи інструментальні і функціональні комунікаційні дії — забезпечують новий тип спілкування людини, культури, соціуму, а саме: віртуальність, інтерактивність, гіпертекстуальність, глобальність, креативність, анонімність, мозаїчність [9, 11, 12]. Зупинимося на окремих головних особливостях і видах вищезазначених комунікаційних процесів.

Виникнення специфічного паралельного цифрового простору (електронна форма комунікацій) зумовлює віртуальність комунікаційних процесів, коли електронне спілкування, на відміну від усної або документальної форми комунікації, відбувається у віртуальному інформаційному просторі глобальної комп'ютерної мережі.

Інтерактивність виявляється в розвитку гіпермедіа, що разом із масмедіа є універсальним посередником комунікаційного соціального спілкування в різних сферах суспільного життя.

Гіпертекстуальність розглядається як нова текстуальна парадигма та спосіб комунікації в суспільстві, орієнтовані на численні одночасні потоки інформації. Гіпертекст переходить в Інтернет як пам'ять, загальнодоступний засіб створення, збереження, передачі даних, об'єднує всі інформаційні потоки біт в єдиному інформаційному комунікаційному середовищі, забезпечує глобальний характер спілкування [9, 19, 20]. На наше переконання, Інтернет може стати епіцентром розвитку сучасної організації соціуму.

Глобалізація комунікації усуває просторово-часові обмеження комунікативної взаємодії, сприяє формуванню мегасуспільства.

Креативність у віртуальному спілкуванні є класичним прикладом виявлення людиною максимальних можливостей для конструктивної діяльності у віртуальному середовищі як новому типі комунікативного співтовариства.

Зазвичай, спілкування в режимі on-line відбувається анонімно, але, на відміну від преси, радіо і телебачення, в яких інформація транслюється від комунікатора до комуніканта, в Інтернет-спілкуванні відбувається в такий спосіб «комунікаційна взаємодія — комп'юнікація» [9, 11].

Мозаїчність у соціокультурному комунікаційному просторі характеризується хаотичністю різноманітних знанневих елементів, надмірністю комунікації в сучасному віртуалізованому інформаційному суспільстві. Сукупність комунікаційних типів, видів, форм соціального спілкування в інформаційному суспільстві доводять значення єдності взаємовідносин суб'єктів комунікаційних процесів як найважливішого фактора ефективності результатів практичної діяльності, відповідно до цілей і завдань цивілізаційного розвитку людства.

Аналізуючи соціальні ієрархії в різні історичні періоди розвитку інформаційного суспільства, можна спостерігати зростання соціального значення статусу індивіда, зумовленого його функціонально прагматичними, комунікативними, когнітивними і компетентнісними характеристиками як комуніканта сучасного середовища. При цьому значимість соціальної комунікації, процесів, тенденцій у розвитку комунікаційного середовища взагалі пов'язується із соціалізацією індивіда, розвитком його здібностей, духовних потреб та акумуляцією культурного, історичного глобального досвіду.

Таким чином, особливості еволюції інформаційно-комунікаційного сучасного середовища (глобалізація, розвиток комунікаційних технологій, мережових мультимедійних цифрових засобів зв'язку) є підтвердженням ефективності комунікації з точки зору історії, теорії, практики інформаційного ноосферогенезу. За таких умов еволюцію комунікаційного середовища слід розглядати як феномен комунікативної взаємодії і гармонійного існування людських спільнот та найважливіший чинник розвитку інформаційного суспільства. Водночас зазначена проблема потребує подальшого дослідження концептуальних питань еволюції комунікаційного середовища інформаційного суспільства: вивчення засобів, змісту, форм

організації, ефектів, наслідків трансформації соціально-комунікаційних структур в умовах інформаційного суспільства; використання сучасного національного і зарубіжного досвіду формування і практичного застосування інформаційно-когнітивних знань у соціально-комунікаційних процесах; визначення актуальних завдань та стратегій оптимізації комунікаційного середовища інформаційного суспільства тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В. Андрущенко, М. Михальченко. — Вид. 2-е, випр. й допов. — К. : Генеза, 1996. — 368 с.
2. Бебик В. М. Політологія: наука і навчальна дисципліна : підруч. для вузів / В. М. Бебик. — К. : Каравела, 2009. — 496 с.
3. Даніляч В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : монографія / В. О. Даніляч. — Х. : Право, 2008. — 184 с.
4. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ : пер. с англ. / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
5. Ильганасва В. А. Социальные коммуникации : (теория, методология, деятельность) : слов.-справ. / В. А. Ильганасва. — Х. : КП «Гор. тип.», 2009. — 392 с.
6. Каныгин Ю. М. Введение в социальную когнитологию / Ю. М. Каныгин, Ю. И. Яковенко. — К. : Наук. думка, 1992. — 108 с.
7. Коган В. З. Теория информационного взаимодействия : филос.-социол. очерки / В. З. Коган. — Новосибирск : Изд-во ун-та, 1992. — 319 с.
8. Коммуникационная среда [Электронный ресурс] // Википедия : свобод. энцикл. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>. — Заголовок с экрана.
9. Михайлов В. А. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества / В. А. Михайлов, С. В. Михайлов // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. — СПб., 2004. — С. 34–52.
10. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. — М. : Реал-бук ; К. : Ваклер, 2000. — 352 с.
11. Седов Е. А. Эволюция и информация / Е. А. Седов. — М. : Наука, 1974. — 232 с.
12. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова, 2002. — 449 с.
13. Социальные технологии : толковый слов. / отв. ред. В. Н. Иванов. — М. : Луч ; Белгород : Центр соц. технологий, 1995. — 309 с.
14. Соціологія : підруч. для вузів / ред. О. О. Лісня. — К. : Центр учб. л-ри, 2009. — 807 с.
15. Урсул А. Д. Глобализация, устойчивое развитие, ноосферогенез: информационные аспекты / А. Д. Урсул // НТИ. Сер. 1. — 2005. — № 4. — С. 1–15.
16. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации : учеб. / Ф. И. Шарков. — М. : Соц. отношения : Перспектива, 2003. — 320 с.

17. Эффективная коммуникация: история, теория, практика : слов.-справ. / отв. ред. М. И. Панов. — М. : Агентство КРПА Олимп, 2005. — 960 с.
18. Champlain J. J. Auditing Information Systems / J. J. Champlain. — 2003. — 430 p.
19. Lan Y. Global Information Society : Operating Information Systems in a Dynamic Global Business Environment / Y. Lan. — 2003. — 430 p.
20. Sauter M. Communication Systems for the Mobile Information Society / M. Sauter. — 2006. — 382 p.
21. Wood A. F. Online Communication : Linking Technology, Identity, and Culture / A. F. Wood, M. J. Smith. — 2004. — 240 p.

Надійшла до редколегії 15.12.2009 р.